

GÜNÜMÜZ PSİKOLOJİSİNDE GÜDÜ KAVRAMI VE GÜDÜLENME KURAMLARI

Yard.Doç.Dr.Recep YAPAREL

Kuram geliştirme konusunda, davranış bilimcilerinin büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları konulardan biri, hiç şüphesiz güdülenme (Motivation) konusudur. İnsan karmaşıklığının grift değişkenlerinin oluşturduğu bu konuyu ele alıp işleyen hemen her bilimsel çalışmada, çeşitli kuram güçlüklerinin varlığına bir ölçüde değinildiği ve güdüyü kavramlaştırma çalışmalarının yetersiz kaldığına işaret edildiği görülmektedir. İnsan için güdünün analizini yapan genel bir kurama ulaşılmamış olduğu ve böyle bir gelişmenin gerçekleşmesinin daha uzun süreleri gerektireceği bilinmektedir. ¹

Güdülenme kavramı, davranışın işlevsel olduğunu varsayar. Kişi yaptığı şeyleri, bir ölçüde de olsa, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yapmaktadır. Fakat bu farzedişin, insan davranışının çok fazla olan değişkenliği açısından ele alındığında, abartıldığı görülmektedir. Bazı durumlarda, insanın belli bir davranışı niçin yaptığı açıkça görülmektedir. Meselâ, bir insan, beslenme ihtiyacını karşıladığı için yemektedir; bu ise, onun açlık dürtüsünü tatmin etmektedir. Diğer durumlarda ise bu açıklık kaybolmaktadır. Bir kimse araba kullanırken niçin tehlikeli riskleri göze almaktadır? Dolaysız olarak yaşamını etkilemeyeceği halde, bir akademisyen niçin ömrünü kozmoloji kuramları üzerinde çalışarak harcamaktadır?

Bu tür soruları sorduğumuzda, insan davranışını fizyolojik düzeyde açıklamak

---

1) Lawrence, I. O'Kelly, "Motivation", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, David L. Sills (Ed.) New York : The Macmillan COMP. and The Free Press, 1968, X, s. 514.

oldukça güçleşmektedir.

Bu durum ise, farklı kuramların geliştirilmesine sebep olmuş ve olmaktadır. Bir çok kuramcı, araştırmacı insan davranışlarının nedenlerini bulabilmek için bu tür bir çaba içersine girmiştir.

Bu çalışmada, sadece önemli olan belli başlı kuramlardan örnekler verilmeye çalışılacaktır. Bu örneklere geçmeden önce motivasyon kavramı ve belli başlı konular kısaca gözden geçirilecektir.

Bu kısa incelememizin amacının, günümüz psikolojisinde "güdü" ve "kuramları"nın kısa bir özeti olduğunun hatırlanması yararlı olacaktır.

GÜDÜLENME (Motivation) KAVRAMI

Psikolojik süreçleri veya olayları (phenomena) nereden çalışmaya (araştırmaya) başlarsak başlayalım eninde sonunda güdülenme sorunu ile uğraşmak zorunda kalırız. Deneysel psikoloji literatürü, algı veya öğrenme süreçleri ile ilgili olarak temelde yatan güdüsel ilkeler konusunda, sayılılar (assumption) ve hipotezlerle doludur. Aynı şekilde, kişilik veya davranış kuramları geliştirmek amacıyla yapılan çeşitli teşebbüslerde, önemli roller güdü (motivation) kavramına yüklenmektedir. 2

Güdülenme, hem çekici hem de zor bir konudur. Kişinin yaptığı hemen her şeyin arkasında yer aldığı için ilgi çekicidir. Örneğin, bir çocuk her sabah okula gider, bir üniversite öğrencisi doktor olmak için çalışır; bir politikacı seçimlere katılır; bir hırsız banka soyar. Bütün bu ve diğer adlandırabildiğimiz davranışlar, güdülenmiştir. Biz de herkesin davranış biçiminde etkili olan güdüyü (motive) tespit etmek için çok zaman harcarız. Bu, bazen yanılıp bazen de doğruyu bulduğumuz çekici bir oyundur.

Güdülenme konusunun zor olma özelliği ise güdünün doğrudan gözlenemesinden kaynaklanır. Dışarıdan kişinin sadece yaptığını görür, bazen de yapmış olduğu bu davranışın bir hedef ile nasıl bağlantılı olduğunu anlarız. Yapabildiğimiz, en azından gündelik yaşamda, bir davranışın ardında hangi güdünün yattığını tahmin etmektir. 3

Bilimsel psikoloji, genellikle tarif edildiği gibi, "davranışı" kendisine konu edinir ve onu inceler. Fakat, günümüzde güdülenme konusuna yönelik ilgi, güdünün doğrudan doğruya gözlenebilir olmamasına, sadece kişinin gözlenebilen (overt) davranışlarından veya içsel davranışları hakkındaki ifadelerinden çıkarsanmasına rağmen,

2) C.N.Cofer ve M.H. Appley, *Motivation: Theory and Research*. New York: John Wiley sons, Inc., 1964, s. 1

3) Clifford T. Morgan. *Psikolojiye Giriş* (Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim üye ve yardımcıları tarafından tercüme edilmiştir.) Ankara: 1980, s. 190.

çeşitli yönlerde artış göstermektedir.

1952 yılında, Wolffe ve arkadaşları, kuramsal ve araştırma sahası olarak, psikoloji programlarında (curriculum) güdülenmeye bağımsız bir rol tahsis etmişlerdir. 1953 de güdülenme kuramı üzerine sempozyum serisi başlamıştır (Nebraska Symposium on Motivation).

Bu konuya verilen önemi, bu alanda geliştirilmeye çalışılan kuramların çokluğundan ve çeşitliliğinden anlayabiliriz. ⁴

Kuramların söz konusu çeşitliliğinin, doğal olarak yol açtığı kavram farklılıkları konusuna gelince; sözcük dağarcığımızda güdülenme karşılığı kullanılan istek, gereksinim, motiv, hedef, dürtü, dilek, erek, açlık, susuzluk, sevgi, arzu, öç gibi yüzlerce sözcük vardır.

Onaran'ın yorumunda, bunlardan içsel bir özellik taşıyanlar arasında coşku, dürtü (drive), içgüdü, tepki (impulse), gereksinim gibi daha çok biyolojik anlam yüklenenler bulunduğu gibi, itti (urge), dilek, istek, özlem, güdü, çıkar, ilgi, istem gibi zihni (ansal) olanlarda vardır. Bunların yanında çevredeki nesnelere gönderme yapan özendirici (incentive), amaç, erek, değer, tutum gibi kavramlarda bulunur. ⁵

Güdülenme, psikoloğun konu hakkında söylemek istediği hemen her şeyi içeren oldukça geniş kapsamlı bir terimdir.

Güdü, "hareket etmek" anlamındaki latince sözcükten gelmektedir. Kısaca güdü, davranışı harekete geçirici şey olarak düşünülebilir.

Kavramların ,sözcüklerin çok olmasına rağmen, psikologlar daha çok "dürtü" (drive) ve "gereksinim" (need) terimlerini tercih etmektedirler.

Açlık, susuzluk, cinsellik gibi fizyolojik konuların açıklanmasında "dürtü"; başarı, sevgi, sosyal onay, statü gibi daha karmaşık güdüler için "gereksinim" terimi sıklıkla kullanılmaktadır. ⁶ Genel olarak psikolojide, gereksinim (ihtiyaç) terimi, insanın gelişimi ve çevresiyle uyumsal bir ilişki kurabilmesi için gereken önemli koşulların eksikliği anlamına gelmektedir. ⁷

Vassaf, coşkular, duygular gibi içsel durumlardaki değişmelerden etkilenen davranışın genel güdülenme başlığı altında incelendiğini söylemektedir. ⁸

Türk Dil Kurumu'nun Ruhbilim terimleri Sözlüğünde güdü (Motive), "kişinin

---

4)Dürtü tatmini kuramları, Uyarımsal, bilişsel, sosyal güdü, olgunlaşma kuramları ve biyolojik kuramlar gibi.

5) Oğuz Onaran, *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*. Ankara: Sevinç Mat, 1981, s. 1.

6) C.T.Morgan, a.g.e.. s. 190.

7)Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (3. Baskı) İstanbul: İnkılâp ve Aka kitapevleri Koll. Şti. 1976, s. 64.

8) Gündüz Vassaf (ed.) *Introduction to Psychology*, Boğaziçi Üniver. (Söz eden, O.Onaran)

bilinçli olarak davranışlarının dayanağı diye gösterdiği güç", güdüleme de (motivate) "bir güdüyü harekete geçirerek canlıyı eyleme itme" diye tanımlanmaktadır. 9

Güdü ve güdülenmeyi böylece tanımladıktan sonra, güdülenmeyi üç ayrı aşamada inceleyebiliriz.

- 1) Kişiyi belli bir hedefe iten güdüleyici durum,
- 2) Hedefe ulaşmak için yapılan davranış
- 3) Hedefe ulaşmak.

Görüldüğü gibi, güdüleyici durum davranışa, davranış hedefe öncülük eder; hedefe ulaşıldığında geçici bir rahatlama söz konusudur. Ancak, bir başka güdünün ortaya çıkmasıyla bu güdüsel döngü tekrar eder. Bu döngünün birinci devresi için kullanılan genel terim "güdü"dür. 10

Daha öncede söylendiği gibi, güdüler, kişinin gözlenebilir davranışlarından veya kişinin kendi sözelleştirmelerinden çıkarsanan içsel durumlar -yani organizmanın bir hedefe ulaşmak için çaba harcamasına neden olan kendi içindeki birşey (güç)- olarak sayılsalar da genellikle dış uyarıcılar tarafından uyandırılırlar. Örneğin, şiddetli bir şok, bundan uzaklaşmak için bir güdü olabilir. Böylece, güdüler, sadece kişinin iç dünyasındaki değil, çevresindeki uyarıcılardan da doğabilirler. 11

Çevrenin (bu sosyal çevre de olabilir) güdüler üzerindeki bu uyandırıcı etkisi, daha sonra inceliyeceğimiz sosyal güdülerin açıklanmasında önemli rol oynamaktadır.

Güdüsel döngünün ikinci devresi, dürtü ya da gereksinimden kaynaklanan bir tür "davranış" ortaya koymaktır. 12 Bu sayede, güdünün doyumuna (geçici olarak) ulaşılmaktadır. Doyumu sağlayan nesnenin (hedef) elde edilmesi de üçüncü devreyi oluşturmaktadır. 13

Eğer, bir davranışı neyin güdülediği sorulacak olursa, bu soruya yukarıda sıralanan çeşitli terimlerden biri kullanılarak cevap verilebilir. Fakat, bu terimler, davranışı açıklarken, bu davranışın nedeni olarak farklı kaynaklara işaret etmektedirler. Terimler arasındaki seçim ise kuramsal yaklaşımın felsefi temelini oluşturmaktadır. Çünkü, bir yaklaşım, davranışı dışsal (çevresel) nedenlere dayanarak açıklarken bir diğeri içsel (biyolojik) nedenlerle açıklamaya çalışmaktadır.

Bu terimler, ifade ettikleri kaynaklara göre üç sınıfa ayrılabilirler:

- a) Biyolojik öneme sahip olanlar [coşku, kuvvet (force) dürtü, içgüdü, ihtiyaç

9) Mithat Enç, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü* (2. baskı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.

10) C.T.Morgan, a.g.e. .s. 190.

11) a.e., s. 191.

12) Bu davranış "edimsel" olarak adlandırılmaktadır.

13) a.e., s. 191.

(need)].

b) Zihinsel (Mental) öneme sahip olanlar (iti, dilek, duygu, tepki, istek, çaba, özlem, istem)

c) Çevredeki nesne veya durumlara ilişkin atıfa (reference) sahip olanlar [niyet, ilgi, istem, tutam, emel (aspiration) plan, güdü, özendirici (incentive), hedef (goal) değer.] Bunlar ne birbirini dışlayan ne de gerektiği şekilde doğru olan sınıflamalardır.¹⁴

Çünkü bu sınıflardan hiç biri herhangi bir davranışı bütün yönleriyle tam olarak açıklayamamaktadır. Alt düzeydeki canlıların (türlerin) davranışını açıklayabilen bir kuram, daha üst düzeydeki türlerin (özellikle insanın) karmaşık, amaçlı (purpose-full) davranışlarını açıklamada, bu tür biyolojik yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır.

BAZI GÜDÜLENME TANIMLARI ¹⁵

Daha önce bir davranışı neyin güdülediğinden söz etmiştik. Şimdi ise, güdülenme nedir? sorusunu soracağız. Bu soruya, olgu ve olayların belli şekilleri ile ilgilenen psikolojik araştırma alanıdır, diye cevap vermek mümkündür, fakat bunlar nelerdir? Bu soruya verilecek cevap, çıktığı geleneğin (tradition) eğilimine bağlı olarak değişecektir. Burada problemin zorluğunu giderebilmek amacıyla değişik tanımlardan bazıları verilecektir.

P.T.Young, "Motivation and Emotion" adlı kitabında, konuyu, kendi tanımını da vererek, şöyle ortaya koymaktadır:

"Güdülenme kavramı oldukça geniştir -öyle ki psikologlar bu kavramı, karmaşık belirleme süreçlerinden bir veya ikisini belirterek daraltmaya çalışmışlardır. En önemli iki perspektif, kuvvet (energetic) düzenleme ve yöndür. (Biz)... güdülenme konusunu, geniş anlamda, insan ve hayvan davranışının belirleyicilerinin (bütün belirleyicileri) ortaya konması için yapılan araştırma olarak tanımlayabiliriz.¹⁶

Young, güdülenmeyi özellikle, daha çok "... davranış uyandırma süreci, hareketliliğin gelişme içerisinde korunması ve hareketliliğin örüntüsünün "düzenleme" olarak görmektedir.¹⁷

Güdülenme psikolojisinin öncülerinden biri olarak Young'ın ilgi alanı, kişi-lik psikolojisinden daha çok, öğrenme psikolojisi ve güdülenme konusundaki psikofizyolojik yaklaşıma daha yakındır. Yiyecek tercihi problemi konusunda hayvanlarla

14) C.N.Cofer, M.H. Appley, a.g.e. ss. 5-6

15) Cofer ve Appley'den (1964) alınmıştır, s. 7.

16) P.T.Young (1961) *Motivation and Emotion: A Survey of the determinants of human and Animal activity*. New York: Wiley, s. 24.

17) P.T.Young (1961), s. 24.

yaptığı deneylere dayanarak, Young, "nesnel hedonistik güdülenme kuramı" geliştirmiştir. Bu kuramın ana postulasına göre, özendiriciler (yiyecek gibi) duyuşsal uyarılmayı belirler ve bu süreç davranışı ortaya çıkarır; sonuçta öğrenmeyi etkiler. 18

GardnerMurphy (1947), güdülenmeyi "organizmanın davranışlarının (act) bir bölümünün, onun? kendi doğası veya içsel (internal) yapısı tarafından belirlendiği gerçeğine verilen genel bir isim" olarak düşünmektedir. 19

1949 da D.O.Hebb şöyle yazmaktadır: "... bir psikoloğun, güdülenmeden söz ettiğinde, ilgilendiği ana sorun, hareketliliğin uyanması değil bilakis onun örüntülenmesi (patterning) ve yönüdür. 20 D.O.Hebb şöyle devam etmektedir: Güdülenme terimi, o zaman (1) organize olmuş bir görünüş sırasının varlığına,(2) onun yönü veya içeriğine ve (3) verilen bir yöndeki kararlılığına veya içeriğinin durağanlığına atıfta bulunmaktadır.

Bu tanım, ifade etmektedir ki; "güdülenme" ayrıcalıklı bir süreç olmayıp, bir başka bağlamda (context) "içgörü" (insight) nün atıfta bulunduğu aynı süreçlere bir atıftır (reference); aynı zamanda bu, uyanık, normal, yetişkin bir organizmanın daima bir miktar "güdülenme"ye sahip olduğunu ifade etmektedir. 21

Hebb daha sonra bu sorunu tekrar gözden geçirmiş ileri düzeydeki kanıt ve çözümlenmeye (analiz) dayanarak öz-düzeltilmenin (self-correction) güzel bir örneğini, kendi görüşünü değiştirerek; yani, duyuşsal olayların ipucu ve uyanma özelliklerini bir birinden ayırarak, vermiştir. "Uyarılma temeli olmaksızın, ipucu (cue) işlevi (function) var olamaz... uyarılma (arousal) genel dürtü durumu ile eşanlıdır... dürtü, bir enerji sağlayıcı, fakat bir yönlendirici (guide) değildir. 22 Dürtü... "hareketin enerjisini sağlayan bir süreçtir; fakat... bir arabanın motorunda olduğu gibi, hareketin ne olacağını belirlemez. 23

Atkinson da uyarılma ve işlevini somutlaştırmakta, fakat onu durumların (situation) ipucu işlevlerine bağlamaktadır. Böylece, "güdülenme terimi, bir veya daha fazla sonucun oluşturulması amacıyla davranışta bulunma eğiliminin uyanmasına atıfta bulunmaktadır. "Güdülenme" terimi, kişi tarafından "... mak istiyorum" şeklinde hissedilen davranış eğiliminin en son gücüne işaret etmektedir. Güdülenmenin anlık (momentary) durumunun özel amacı durumsal olarak ifade edilmektedir." 24

18) K.B.Madsen, "Theories of Motivation" Benjamin Wolman B. (Ed.) *Handbook of General Psychology* (içinde), Englewood Cliff.N.J., Prentice hall, 1973, s. 678.

19) G.Murphy, *Personality: A Biosocial approach to origins and structure*. New York: Harper, 1947, s. 991.

20) D.O.Hebb *The Organization of Behavior*. New York: Wiley, s. 172.

21) a.e., s. 181.

22) D.O.Hebb (1955) "Drives and C.N.S. (ConceptualNnervous System)" *Psychological Review*. 62, s. 243-254.

23) D.O.Hebb. (1958) *A Textbook of Psychology*. Phila: W.B.Sounders, s. 157.

24) J.W.Atkinson (ed)(1958) *Motives in Fantasy. Action and Society*. N.Y: Van Nostrand. s. 602.

Maslow şöyle yazmaktadır: "sağlam bir güdülenme kuramı... güdülenmenin, sabit, bitmeyen, dalgalanan ve karmaşık olduğunu, aynı zamanda, pratik olarak, her organizmik durumun en evrensel özelliği olduğunu farzetmelidir." 25

GÜDÜLENME KONUSUNDAKİ FARKLI GELENEKLER (Tradition)

Davranışın incelenmesi sırasında ortaya çıkan farklı yaklaşımlar ve kuramlar, gözlemcinin davranışın hangi yönlerini araştıracağı konusundaki seçiminden ve onun sadakat borcu olduğu araştırma geleneğinden kaynaklanabilir. Bu çeşitli geleneklerin öncül faraziyeleri, genellikle, önemli derecede, araştırmacının ne yapacağını; neye önem vereceğini; başkalarının çalışmalarını nasıl gözönünde bulunduracağını ve belki de bulgularını nasıl yorumlayacağını belirler. Güdülenme konusuna uygun olan gelenekleri üç sınıfta toplayabiliriz:

1) Felsefi-Teolojik Gelenek:

Felsefe ve teoloji problemleri ile ilgilenen kişiler, kendilerine daha çok insanın doğasını bir ilgi (araştırma) alanı olarak seçmektedirler. Bu ilgi, ahlaki davranış ve ahlaki ilkelere duyulan felsefi ilgiden, seçme hürriyeti konusundaki alakadan, siyasi birlik kuramından, tarihsel nedenselliğin doğasından, estetik, din ve benzeri alanlardan kaynaklanmaktadır. Teolojinin konuları arasında yer alan insanın doğası, fiilleri, gibi meseleler bu gelenek içerisinde ele alınabilirler. 26

2) Biyolojik Gelenek.

Motivasyon araştırmalarındaki bilimsel gelenek, genel biyoloji alanı tarafından temsil edilmektedir. Evrimsel kuram ve biyolojik olaylara fizikçi yaklaşım bu gelenek içerisinde görülmektedir. Ayrıca, etolojistler,²⁷ tıp araştırmacıları, fizyolojistler (özellikle öğrenme kuramcıları) genellikle bu gelenek içerisinde anılırlar.

Bu gelenek içerisindeki vurgulamalar, çevreye uyum (yaşamı sürdürme açısından), problemlere nesnel ve sayısal yaklaşım ve mümkün olduğu yerde problem konusu olan davranışın deneysel çözümlenmesi (analysis) üzere yoğunlaşma eğilimi göstermektedir.

---

25) A.H.Maslow (1954) *Motivation and Personality*. N.Y:Harper, s. 69.

26)Bkz. Şerafettin Gölcük, *Kelam açısından İnsan ve fiilleri: Bakillani'de insanın fiilleri anlayışı* (Doçentlik Tezi). İstanbul 1979.

27) Hayvan davranışını doğal çevrede inceleyen kişi.

3) Kültürel Gelenek

Bu geleneğe mensup araştırmacılar, hipotezlerinde genellikle güdüsel süreçleri kişilerin özel kültürleri içindeki yaşantılarına bağlama (ilgi kurma) eğilimi gösterirler. Bu gelenek içersindeki araştırmacılar, biyolojik etkenlerin farkında oldukları ve onlara karşı duyarlı oldukları halde, biyolojik olarak önceden belirlenmiş olmaktan (predeterminizm) veya evrensel biyolojik özelliklerden çok, büyük bir ihtimalle yaşantı yoluyla meydana gelen kültürel belirlemeyi (determination) vurgulamaktadırlar.

İnsanın ihtiyaçları beden ile sınırlı olabilir; fakat insanın istekleri (want) bu ihtiyaçların ötesine taşmaktadır. 28

Güdülenme konusundaki düşüncelerin geçmişi Socrates, Plato, ve Aristoteles'e kadar götürülebilir. Bu ise çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Burada daha çok 19. ve 20. yy.larda gelişerek farklı boyutlar kazanan kuramları ele alacağız.

Bu kuramlara geçmeden önce, tüm bu kuramlara kaynaklık etmiş olan içgüdü (instinct, sevitabi) hedonizm (hoşlanmacılık, istizaziye) homeostasis (dengeleşim) bilinçaltı ve bilişsel (cognitive) süreçler, evrim (evolution, tekamül) gibi kavramları kısaca görelim:

İÇGÜDÜ PSİKOLOJİSİ

Deneysel psikolojinin Almanya'da geliştiği sıralarda İngiltere'de Darwin'in "Türlerin Kökeni" (The Origin of Species) (1859) adlı eseri yayınlandı. Bu çalışma, psikolojiyi oldukça derin şekilde etkiledi. Darwin'in biyolojik evrim kuramı, insan davranışının açıklanması konusunda, hayvan davranışını açıklamada uzun süreden beri kullanılan aynı ilkeleri uygulamış; bu konudaki açıklamaları oldukça yaygınlaştırmıştır. Çok eskilerden beri hayvan davranışını açıklamada kullanılan temel kavram "içgüdü" olmuştur. Bu terim "dürtücü güçler" (driving forces) ve de hayvan davranışında yönlendirici mekanizmalar (steering mechanisms) için kullanılmıştır. Darwin'in kuramı basıldıktan sonra içgüdü kavramı psikologlar arasında da sıkça kullanılır olmuştur. 29

Bu etki, özellikle "işlevselci" (functionalist) Anglo- Saxon ülkelerde daha çok olmuştur. Böylece, ilk önemli Amerikan psikoloğu William James, insan davranışını açıklamada bir kaç içgüdüyü tanıtmıştır.

İnsan davranışının açıklanmasında "içgüdüyü" ana kavram olarak kabul eden

28) Cofer ve Appley, a.g.e..s.6.

29) Bir çok (Batılı) tarihçi Darwin'in kuramının düşünsel devrim ile sonuçlandığında birleşmektedirler. Bu etki nesnel ve biyolojik bilimlerden, sosyal düşünce, felsefe ve ilâhiyata kadar yayılmıştır (Cofer ve Appley, 1964, s. 34.)

İngiliz-Amerikan (British-American) Psikolog W.Mc.Dougall (1908) idi. Çok tutulan ve oldukça büyük ilgi uyandıran Sosyal Psikolojiye Giriş (Introduction to Social Psychology) adlı kitabında içgüdüyü "...sahibinin, her hangi bir sınıf nesneye dikkat göstermesini ve algılanmasını, böyle bir nesneyi algılaması üzerine özel bir niteliğin duygusal heyecanını yaşamasını, ve buna ilişkin olarak belli bir tarzda davranmasını veya en azından böyle bir davranışa tahrik hissetmesini belirleyen kalıtsal veya fitri bir tabiat (mizaç)" olarak tanımlamaktadır.³⁰ Daha sonra içgüdü terimini şöyle tarif etmiştir: "Bir içgüdü, kendisini içgüdüsel bir davranışın etkisi altında hissedilen varlığın organizasyonunun (işlevsel bir birim) özel bir kısmıdır".³¹

Freud ise, "güdü"yü tanımlarken "bir temel yaşam enerjisi"nden söz etmiş; bütün etkinliklerin başlatılıp sürdürüldüğü, çok geniş anlamda "cinsel" olan bu enerji çeşidine, yani "Libido"ya, önemli görevler yüklemiştir.

Bireyin davranışlarını "içgüdülerine" bağlayarak açıklamaya çalışan kuramcılardan öncüsü olan Freud, bireyin dış uyarıcılara karşı bir takım savunma mekanizmaları oluşturduğunu, bunlardan yararlanarak "ego"ya (ben) yöneltilmiş bir tehlikeyi uzaklaştırma veya ondan kaçınma çabası gösterdiğini ileri sürer. Birey bu çabasında başarılı olursa tatmin duygusu duyar ve ileride aynı nitelikteki uyarıcılarla karşılaştığı zaman ilk yaşantısındaki şartları oluşturmaya çalışır.

Bilinçüstü ve bilinçaltı süreçler birbirlerini "haz ilkesi"ne bağlı olarak etkilerler. Haz ilkesi (pleasure principle), güçlü bir takım dürtülerin, bir kişi veya eşyanın zihindeki temsilcisine yöneltilen psişik enerji yardımıyla, haz arama eğilimlerini ifade etmektedir. Ancak birey davranışlarını sadece haz ilkesinin etkisi altında geliştirmez; "gerçeklik ilkesi"nin de (reality principle) etkisinde kalır. Gerçeklik ilkesi, dış gerçeklerle iç gerçekler arasındaki etkileşim sonucunda, bireyce haz ilkesinde meydana getirilen bir takım değişiklikleri içermektedir.

Bu ilke, bireyi, libidinal (cinsel veya şehvete ilişkin dürtülerin oluşturduğu) veya saldırgan enerjilerinden, gerçekçi ve çoğu zaman sosyal bakımdan kabul edilebilir davranış örüntüleri (pattern) şeklinde yararlanmaya zorlar. Freud bireydeki belli başlı güdüleyici unsurların cinsel ve saldırgan eğilimler olduğunu vurgulamaktadır. Freud daha ilkeri yıllardaki çalışmaları sonucunda "libido" terimine birde "destrudo" terimi eklemiştir; bununla bireylerin kendi organik varlıklarını ortadan kaldırma eğilimlerini ifade etmek istemiştir.³²

Freud'ün geliştirmiş olduğu güdülenme kuramları dinamik bir özellik taşımaktadır. Bu kuramlar, normal ve patolojik davranışın belirleyicileri olarak, "içsel psişik

30) W.Mc. Dougall, *An Introduction to Social Psychology*, London: Methuen, 1908, s. 25, (1960 baskısı)

31) W.Mc. Daugall, *The Energies of Man*, London: Methuen, 1932, s. 49.

32) A. Vural Türker, "İnsanda Güdü ve Erişim Güdüsüne Farklı Yaklaşımlar" *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 2, Aralık 1979, ss. 23-37.

çatışmalara" psikolojik "enerjilere" ve "güçlere" ağırlık vermektedir.³³

1920'lerde içgüdü kavramına duyulan tepkiler sonucu, bu kavram 1930'larda gözden düşmüş, fakat daha sonra etholoji akımı içerisinde tekrar canlanmıştır. İçgüdü teriminin kullanılmasına karşı çıkış, bu terimin içeriğinde bulunan "amaçlılık" kavramından kaynaklanmaktadır.

Kültürel kanıtlar ortaya koymuştur ki, bir çok iti veya davranış örüntüsü, farklı kültürlerdeki değişmeden ötürü, fıtrî değildir. Deneysel analizler, bir takım içgüdülerin önemli belirleyicilerinden birinin yaşantı (experience) olduğunu göstermiştir. Yime, içme, cinsellik, uyku gibi bir sıra davranış, yüksek türlerin hepsinde bulunmakta olup, yaşamı sürdürebilme imkânını sağlamaktadırlar. Dunlap, arzunun dokularda bulunduğu noktasına dikkat çekmiştir.³⁴ Dashiell de dürtülerin kaynakları olarak doku gereksinimlerini vurgulamıştır.³⁵

Böylece, bir başka bağlamda, 1918'lerde Woodworth tarafından doku ihtiyacı olarak tanımlanan "dürtü" terimi, içgüdü teriminin yerini almıştır. Dürtülerin kaynakları olarak doku ihtiyaçları (tissue-needs) fikrinde zorluklar olmasına rağmen, bu kavram somut bir anlamı ifade edebilmekte ve araştırma yapma imkânı sağlamaktadır. Çünkü, doku gereksiniminin işevuruk (operasyonel) tanımı, içgüdüde olmayan bir özelliktir. Aynı zamanda bir kaç dürtünün kalıtsal olduğunun düşünüldüğü ve insan motivlerinin birçoğunun öğrenildiğine inanıldığı eklenebilir.

HOMEOSTASIS

Güdülemenin, ilk ve yaygın bir şekilde kabul gören hipotezlerinden biri, homeostasis hipotezidir.³⁶

Bu hipotez, Walter B. Cannon tarafından formüle edilmiştir. Fakat bunun kökleri Claude Benard'ın "içsel çevre" (internal milieu) kavramına kadar uzanmaktadır. Homeostasis organizma içindeki dengenin optimal durumlarını ifade etmektedir.³⁷ Bu durum, W.Cannon'un yazmış olduğu "Wisdom of the Body" adlı kitapta, fizyolojik sistemin, organizmanın canlılığını devam ettirebilmesi için gerekli denge şartlarını sağlayabilmek için bir bütün olarak işlev gördüğü şeklinde tanımlanmaktadır.³⁸

Bu hipotezde görüldüğü gibi davranış, daha önce sözü edilen doku ihtiyacının

33) Madsen, *a.g.e.* ss, 678-79.

34) K.Dunlap, *Elements of Scientific Psychology*. St. Louis: Mosby, s.192.

35) J.F. Dashiell, *Fundamentals of Objective Psychology*. Boston: Houghton- Mifflin, 1928.

36) Madsen, *a.g.e.* s. 692.

37) *a.e.*, s. 698.

38) David Krech, Richard S. Crutchfield ve Norman Livson, *Elements of Psychology (3. Baskı)*, New York: Alfred A. Knopf Inc. 1974, s. 454.

bir sonucu olarak (meselâ, su, oksijen, gıda gibi) düşünülmemektedir. Bu tür yaklaşım "bozulma güdülenmesi" (Deficiency Motivation) olarak adlandırılmaktadır. Kısacası, bir motiv, fizyolojik dengesizlikten başka bir şey değildir. 39

HEDONİZM (Hazcılık)

Bu düşüncenin temel sayılısına (assumption) göre, zevk ve acı, davranışın temelindeki belirleyicileridirler. Biz zevki arar, acıyı önleriz şeklinde ifade edilmektedir. Bu kavram, tarihte çok farklı şekillerde ele alınmıştır.

Troland, gerçekte üç türlü hazcılığın olduğunu ileri sürmektedir. Biri, o anı önemsemektedir. Bir diğeri geleceği vurgulamakta; ve üçüncüsü de geçmişin hazcılığı olarak tanımlanmaktadır. 40

Boring, Freud'ün gelecek hazcılığını kabul ettiğini, fakat öğrenme kuramının, pekiştireci (reinforcement) vurgulayarak geçmişin hazcılığını öne çıkardığını söylemektedir. 41

Öğrenme kuramında etkisini hala sürdüren hazcılığa örnek olarak Thorndike'in kuramını ele alabiliriz.

19. asrın sonlarına doğru öğrenme konusundaki çalışmaları sonucu, Thorndike'in geliştirdiği hedonistik görüş, bireyin, belli durumlarda mevcut uyarıcılarla başarılı eylem arasındaki bağı güçlendirdiğini ileri sürer. Bunun aksine, bireyin uyarıcılara karşı gösterdiği tepkiler sıkıntı ve rahatsızlıkla sonuçlanırsa uyarıcılarla davranış arasındaki bağ kopar. Bağın zayıflaması, sıkıntının artması ile doğru orantılıdır. Bu güdü yaklaşımı, sıkıntı ve rahatsızlık hallerini bireyin daima kaçındığı ve eninde sonunda tamamen terketmediği durumlar olarak tanımlamaktadır.

Thorndike daha sonraları "haz" ve "sıkıntı"nın, eylemle uyarıcılar arasındaki bağı "güçlendirdiği" veya "kopardığı" şeklindeki ilk görüşünü kısmen değiştirmiş; bir ödülün varlığı halinde iki unsur arasındaki ilişkinin her seferinde güçleneceğini, cezalandırıcı bir durumun mevcut olması halinde ise ilişkinin biraz zayıflayacağını ileri sürmüştür. 42

BİLİNÇDİŞİ GÜDÜLENME

Batı düşünce tarihinde zaman zaman, bilinçliliğe uygun olmıyan etkenlerin,

39) a.e., s. 454.

40) L.T.Troland, *The Fundamentals of Human Motivation*, New York: Van Nostrand, 1928. (Cofer ve Appley tarafından nakledilmiştir, a g.e. s. 29)

41) E.G. Boring, *A History of Experimental Psychology* (2. Baskı), New York: Appleton-Century Crofts, 1950, s. 706.

42) John F. Nall, *The Psychology of Learning*, Philadelphia: J.B.Lippincott Comp., 1969, s. 138.

davranışı etkiledikleri ve aklın davranış için yeterli olmadığı söylenegelmiştir. 43

Oysa, temeli eski Yunan düşünürleri Plato ve Aristo'nun felsefelerine dayanan bir görüşe göre, insan belli hedeflere ulaşabilmek için duygularından çok mantıktan yararlanır. İnsanın bu yolu seçmesinin onda bir nosyon olarak varolduğunu kabul eden "zihinsel güdü" kuramına göre insan, kaderi belirlenmiş bir canlı olarak değil, aksine, havyanlarınkine kıyasla, çok üstün bir yargı yeteneğiyle donanık, evreni kendi isteklerine göre değiştirebilecek kapasiteye sahip bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsan hedeflerini ve nihai kaderini tayinde serbesttir. 44

Aklın davranış için yeterli olmadığını ileri süren görüşler ise, insan güdülerinin genellikle bilinçdışı olduğu inancının oluşmasına yol açmıştır. Çoğunlukla insan, gerçek güdüsünü ve bunun hedefinin ne olduğunu bilmez. Kişi davranışlarına bazı iyi nedenler bulabilir, fakat, bir çok kez bunlar gerçek nedenler değildirler.

Bilinçdışı güdülenmenin bir açıklaması, güdü ve hedeflerin çoğu zaman iç içe oldukları ilkesine dayanır. Böylece herhangi bir kişiye, hatta o kimsenin yaşam öyküsünü bilen iyi yetişmiş bir gözlemciye, bir davranışın ardındaki güdü veya güdüleri doğru olarak tespit etmek zor gelebilir. Bilinçdışı güdülenme için önerilen bir diğer ihtimal de insanların bir çoğunun, farkında olmadıkları alışkanlıklar edindikleri gerçeğidir. Bilinçdışı güdülenmede üçüncü bir etken Freud'un ortaya attığı bir kavram olan bastırma (repression) olabilir. Bastırmada kişi istenmediği için, bir güdüyü farketmez. Bunlar kabullenilemeyen güdülerdir. 45

BİLİŞSEL SÜREÇLER

İnsan davranışlarının uyarılmasında ve yönlendirilmesinde biyolojik etkenler kadar bilişsel (cognitive) süreçler de önemli rol oynamaktadırlar.

İnsanların düşündükleri, inandıkları, ülküleştirdikleri (ideate) ve hayal ettikleri şeyler, onların motivasyonel seçimlerini etkilemektedirler. 46

Maslow, az çalışılmış bir alan olan fakat günlük gözlemlerimiz ile bilinebilen, felsefi, dinî (theological), ve değer-sistem yapısına dayanan açıklama ihtiyacını, bilişsel gereksinimler (Cognitive Needs) olarak, bunların yanında, güzelliğe, simetriğe, basitliğe, tamlığa ve düzenliliğe v.b. karşı olan tepileri de estetik gereksinimler olarak isimlendirmektedir. 47

43) Cofer ve Appley, *a.g.e.*, s. 27.

44) Türker, *a.g.e.*, s. 24.

45) Morgan, *a.g.e.*, s. 196.

46) Fredric M. Levine, *Theoretical Readings in Motivation: Perspectives on Human Behavior*. Chicago: Rand McNally College Publishing Comp. 1975, s. 157.

47) Abraham H. Maslow, *Motivation and Personality* (2. Baskı) New York: Harper and Row, Publishers, 1970, s. 2.

Görüldüğü gibi, bilinçdışı süreçlerin, davranışların ortaya çıkmasında rol oynadığı gibi, bilinçli bilişsel süreçler de önemli bir şekilde motivasyonel durumu etkilemektedirler. Bu konuda, Sosyal Psikoloji içerisinde "bilişsel çelişki" (Cognitive Dissonance) kuramı geliştirilmiştir. İleride bu kuramdan söz edilecektir.

GÜDÜ ÇEŞİTLERİ

Eğer, güdülenme ile ilgili tüm değişkenlerin hepsi görgül (empirical) olsa idi o zaman bu değişkenleri tanımlama konusunda her hangi bir mesele olmayacaktı. Fakat, amaca yönelik davranışın açıklanması gayesiyle psikolojiye sokulan motivasyonel değişkenler, tarihsel bir gerçek olarak, aşağıdaki problemi doğurmuştur:

Davranışı açıklamada kaç tane değişik, hipotetik motivasyonel değişken kabul etmeliyiz?

Bu sorunun cevabı, kuramcılara göre farklı olmuş ve bu alanda bir çok karışıklığa sebep olmuştur. Bu karışıklık motivasyonel değişkenlerin sınıflandırılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Böylece, en çağdaş güdülenme kuramlarında, bu problem "ekonomik indirim" yapılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu ise, "birincil güdüler" veya temel motivasyonel değişkenlerin en uygun sisteminin varlığı sayılması ile yapılmaktadır.

Bu birincil güdüler (aynı zamanda "biojenik", "viscerojenik", "organik", "içgüdüsel", "doğuştan" veya "öğrenilmemiş" güdüsel değişkenler olarak da adlandırılırlar.) açlık, susuzluk, cinsellik, gibi güdeler olup sayıları on veya onbeş olarak tahmin edilmektedir.

Buna ek olarak bir çok kuram "ikincil" güdülerin varlığını ileri sürmektedir. Bunlar aynı zamanda "psikojenik", "öğrenilmiş" veya "kazanılmış" güdüsel değişkenler olarak isimlendirilmektedirler. ⁴⁸

BİRİNCİL GÜDÜLERİN TANIMINDAKİ ÖLÇÜTLER (Kıstas)

Birincil güdüleri tanımlamada üç değişik ölçüt kullanılmaktadır.

En çok kullanılan ölçüt, "fizyolojik" ölçüttür. Bu ölçüte göre, birincil güdülerin tanımı, gözlenebilir fizyolojik durumlar (state) veya süreçler (merkezî sinir sistemi dışında) ile işlevsel bir bağı olduğu bilinen güdüsel değişkenleri seçmekle başarılabilir. Buna göre, birincil güdüler organik olarak belirlenmiş güdüsel değişkenlerdir.

Yaygın şekilde kullanılan ikinci ölçüt ise, "karşılaştırmalı psikolojik ölçüt"

48) Madsen, a.g.e., s.689.

tür. Bu ilkeye göre, birincil güdüler, davranışın evrensel sınıflarını belirlediği varsayılan güdüsel değişkenler arasından seçilmektedir. Diğer bir deyişle, birincil güdüler, evrensel davranış biçimlerini belirleyen güdüsel değişkenlerdir.

Birincil güdülerin tanımındaki üçüncü ölçüt, "ipucu- ölçütü"dür. Bu ölçüte göre, birincil güdüler, tabii (doğuştan) tatmin edici mekanizmaların varlığını varsayan, türe-özgü gerilimi söndürücü uyaran tarafından belirlendiği bilinen güdüsel değişkenler arasından seçilir. Şöyle de söyliyebiliriz: Birincil güdüler, içsel (doğuştan var olan) "ipuçları" tarafından belirlenmiş güdüsel değişkenlerdir.

Diğer bir ölçüt ise "psiko-patalojik" ölçüttür. Bu ölçüte göre, birincil güdüler, organizmanın sağlığını ve hayatını devam ettirebilmek için tatmin etmek zorunda olduğu güdüsel değişkenler olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan, bu ölçüt "hayatta kalma" ölçütü olarak da isimlendirilebilir. 49

İKİNCİL GÜDÜLER

Bazı psikologlar ve sosyal bilimciler, insan güdülerinin tümünün kaynağının organik doku ihtiyaçlarında bulunabileceğine inanmamaktadırlar. Bu yüzden, fizyolojik veya sosyal kökenlerinden bağımsız itkilerin, ihtiyaçların, isteklerin veya güdülerin listelerini hazırlamışlardır. W.I. Thomas, güvenlik, tepki (response), tanınma ve yeni yaşantı diye isimlendirdiği dört "temel arzu" önermiştir.⁵⁰ Kurt Goldstein ise bir tek birincil ve tümü içeren (all-inclusive) güdü ortaya atmış; ve adına da "kendini-gerçekleştirme" demiştir.⁵¹

GÜNÜMÜZ PSİKOLOJİSİNDEKİ GÜDÜLENME KURAMLARINDAN BAZI ÖRNEKLER

Günümüzde mevcut olan kuramları farklı başlıklar altında sınıflamak mümkündür. Bu sebepten literatürde farklı farklı sınıflamalara rastlanmaktadır. Bu kuramlar değişik isimler altında sınıflansa da, değişmeyen nokta, aynı isim altındaki kuramların aynı veya benzer sayıtlardan kaynaklanmış olmalarıdır.

Bir sınıflamaya göre, insanın güdülenmesine ilişkin kuramlar genel kuramsal yaklaşımda ele alındığında, başlıca iki bölüme ayrılabilir: edimsel koşullanma (operant conditioning) kuramıyla, bilişsel güdülenme kuramları. 52

49) a.e., s. 689-90.

50) W.I. Thomas, *The Unadjusted Girl*, Boston: Little Brown and Co., 1923, (Söz eden: S.Stanfled Sargent ve R.C. Williamson, *Social Psychology: An Introduction to the Study of Human Relations* (2. Baskı) New York: The Ronald Press Comp. 1958, s. 163.

51) K. Goldstein, *The Organism*, New York: American Book Co., 1939, (Söz eden: a.e., s. 163)

52) Onaran, a.g.e., s.2.

Buradaki edimsel koşullanma kuramı, bir başka sınıflamada, "dürtü indirimi" kuramları başlığı altında ele alınmaktadır. Çünkü, bu sınıflamaya giren kuramlar temelde insan davranışının aldığı yön konusunda belli sayıltıları paylaşmaktadırlar. Yani, insan davranışının (hayvan davranışı da olabilir) hedefinin, biyolojik ihtiyaçların meydana getirdiği bozulmaları, eksiklikleri (intrusions of biological needs) azaltmak (recude) olduğunu kabul etmektedirler.⁵³

Bilişsel kuramlar ise, davranışı açıklarken bilişsel ara değişkenler üstünde durmakta, başka bir deyişle, bireyin belli uyaranlar karşısındaki belli tepkilerini bilişsel değişkenlerin nasıl etkilediğini incelemektedir.⁵⁴ Daha önce de sözü edildiği gibi, insanın düşündüğü, inandığı, ülküleştirdiği, ve hayâl ettiği şeyler onun güdüsel tercihlerini, seçimlerini etkilemektedir.

Görüldüğü gibi, daha önce yapılan sınıflamayı bu sefer, biyolojik kökenli ve bilişsel kökenli kuramlar diye de yapabiliriz.

Fakat burada bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bazı kuramlar hem biyolojik yöne ağırlık vermekte hem de bilişsel süreçleri göz önüne almaktadırlar. Bu tür bir kuram hangi sınıfa girecektir diye bir soru akla gelebilir.

Freud'ün kuramı böyle bir kurama örnek olarak verilebilir. Freud, davranışın birincil hedefinin vücudun biyolojik dengesini sağlamak olduğunu ileri süren biyolojik yönelimli (orient) bir psikologtur. Aynı şekilde fizyolojik ihtiyaçların, davranışın temelinde yattığını kabul eden "davranışçı"lardan farklı olarak, Freud, bilişsel kavramları kullanmakta tereddüt etmemiştir. Freud, biyolojik itkileri (urge) akıl (mind) için anlaşılabilir olan bir dile tercüme edilebilen ve "ego" diye isimlendirilen rasyonel bir mekanizmanın var olduğuna inanmaktadır.⁵⁵ Bu yönüyle Freud'ün kuramı bilişsel bir yaklaşım da olmaktadır.

Bir kuramın hangi sınıfa gireceğini tayin etmede kullanılacak bir model Madsen tarafından önerilmektedir.⁵⁶

Bu öneride, bir kuramdaki görgül hipotezlerin sayısına bakarak, o kuramın "spekülatiflik derecesi" tespit edilmekte, buna göre de "betimleyici" (descriptive) veya "açıklayıcı" bir kuram olup olmadığına karar verilmektedir.

Bu incelememizin, kuramlarla ilgili olan bu kısımda ise, önce biyolojik ağırlıklı kuramlar, "dürtü indirimi kuramları" başlığı altında, bilişsel süreçlere ağırlık veren kuramlar ise "bilişsel kuramlar" başlığı altında ele alınacaktır. Ayrıca sosyal motivasyondan da söz edilecektir.

53) Levine, *a.g.e.*, s. 2.

54) Onaran, *a.g.e.*, s. 2.

55) Levine, *a.g.e.*, s. 3-4.

56) Madsen, *a.g.e.*, s. 701.

DÜRTÜ İNDİRİMİ KURAMLARI

Güdülerin, biyolojik açıdan ele alınması, günümüz güdülenme kuramları içerisindeki en etkili bakış açılarından birini teşkil etmektedir.

Motivasyon (hayvan veya insan) konusunda temel olarak düşünülen şey, organizmayı harekete (action) getiren basit "dürtüler" grubudur. Bu dürtüler su, oksijen, yiyecek acı veren uyarıların bertaraf edilmesi gibi fizyolojik gereksinimlerle yakından ilişkilidir.⁵⁷

KLASİK DÜRTÜ İNDİRİMİ KURAMI (Clark Hull)

Mevcut güdü kuramları içinde bugün en geniş kabul görenlerden birinin geliştiricisi ve yeni davranışçı okulun en önde gelen kişilerinden Hull, güdünün nihai temelinde birinci derecedeki ihtiyaçların yer aldığı, bu çeşit ihtiyaçların bedendeki eksikliklerden (deficiency) ve bunların tatmin edilmelerinin bireyin genel sağlığı ve refahı veya bekası yönünden gerekli olduğu görüşünü getirmiştir.⁵⁸

Clark Hull, nesnel ölçülebilir, belirlenebilir değişkenlerden oluşan bir güdülenme kuramı geliştirmiştir. Kuramı, temelde uyarı-tepki (s-r) koşullanmasının işleyişini incelemekte, bir yönüyle de Darwin'in evrim kuramına dayanmaktadır.

Darwin'in evrim kuramından etkilenmesi onun biyolojik kökenli olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi bu kuram insan davranışını açıklamada, hayvan davranışını açıklamada kullanılan yöntem ve kavramları kullanmaktadır.

Nitekim, bu kurama göre, davranışın tek nedeni biyolojik gereksinimlerde yatar. Bununla birlikte biyolojik gereksinimler her zaman davranışı aynı yoğunlukta başlatmadığından, başka bir deyişle gereksinimlerle davranışın yoğunluğu arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığından Hull, kuramına gereksinimleri almamış, dürtü kavramına başvurmuştur.⁵⁹

Hull'in kuramında⁶⁰ güdüleyici süreç, yani "dürtü" fizyolojik dengesizlik durumunun, bir başka ifade ile "ihtiyaç"ın eşanlamlısıdır.⁶¹

Hull'in kuramında birincil (temel) dürtüler şöyle sıralanmaktadır: açlık, susuz-

57) Krech ve ark., *a.g.e.*, s. 451-52.

58) Hull, *a.g.e.*, s. 72 (Söz eden: V.Türker, *a.g.e.*, s. 27).

59) Onaran, *a.g.e.*, s. 4.

60) C.L.Hull, *Principles of Behavior*. New York: Appleton-Century Crofts, 1943.

61) William N. Dember, "Motivation: Historical Review" *International Encyclopedia of Psychiatry, Psychology, Psychoanalysis, and Neurology*, (Der: Benjamin B.Wolman, 12 cilt, 1977, Aesculapius Publishers, Inc., New York) c. 7, s. 282-85.

luk, solunum, ısı dengesi, bağırsakların boşalması, idrarın boşalması, dinlenme (hareketten sonra), uyku (uyanıklıktan sonra), hareket etmek (bir süre kımılısız kaldıktan sonra), cinsel birleşme, yuva yapma, çocuk bakımı, acıdan kaçınma veya önleme (doku zedelenmesi) dir. ⁶²

Davranışı etkileyen, ona yön veren bu güdüleyici unsurları Hull, (a) belirgin olmayan dürtü hali ve (b) öğrenilmiş veya çeşitli tepki ve ilişki kurma eğilimleri şeklinde iki gurupta toplamaktadır. ⁶³

Canlının yaşamı için gerekli şeyler azalınca midenin kazınması, boğazın kuruması gibi vucuttaki bazı organlar uyarılır. Böylece genel bir dürtü durumu ortaya çıkar. Görüldüğü gibi dürtü, temelde uyaranlardan oluşmaktadır. ⁶⁴

Aynı görüş, yani dürtünün bir uyaran olarak işlev görmesi, Dollard ve Miller'in kuramlarında da kullanılmaktadır. ⁶⁵

Bu dürtüler, davranışı başlatır. Bir başka deyişle, Hull'in "Çoğaltıcı Dürtü Kuramı"na göre, dürtü belli bir davranım eğilimiyle birleşerek bireyin tepkisini oluşturmaktadır. Bireyin davranım eğilimleri, kabaca onun hareket plânlarını veya "usul bilgisini" ifade etmektedir. ⁶⁶

Davranış ya içsel olarak, kendiliğinden olur (reflex veya içgüdüyle) ya da daha önemlisi "öğrenilmiş" davranış olur. Yani, canlı geçmiş durumlarda aynı uyaranlar karşısında benzer davranışlarda bulunarak uyaranı azaltmış ya da ortadan kaldırmış, böylece uyaranı nasıl azaltacağını öğrenmiştir. Bu uyaran-tepki zincirine Hull alışkanlık (habit) adını vermiştir. ⁶⁷

Bireyde güçlü bir takım eğilimler yerleştiği, yani belli alışkanlıklar o bireye özgü bir hal aldığı zaman bireyin istek ve arzuları yönlerini, bu eğilimlere boyun eğerek bulmak zorunda kalacaklardır. Dürtüyle alışkanlığın bir araya gelerek tayin ettiği "güdü"de alışkanlık, yönetici unsuru, dürtü ise enerji unsurunu (element) oluşturmaktadır. ⁶⁸

Hull gözlenebilen fizik uyaranlar dışında iki kuramsal değişken kullanmaktadır: dürtü ve alışkanlık. Bu iki değişken gözlenebilen fizik uyaranlarla gene gözlenebilen davranış biçimleri arasında ara değişkenlerdir.

62) Hull, *a.e.*, s. 59-60. (Söz eden: Cofer ve Appley, *a.g.e.*, s. 471)

63) Türker, *a.g.e.*, s. 27.

64) Onaran, *a.g.e.*, s. 4.

65) Dember, *a.g.e.*, s. 283.

66) Judson Siese Brown, *The Motivation of Behavior*, New York: McGraw-Hill Book Comp. INC., 1961, s. 99 (Söz eden: Türker, *op cit.*, s. 27).

67) Onaran, *a.g.e.*, s. 4.

68) Türker, *a.g.e.*, s. 27.

Bu iki değişken, davranışı şöyle etkilemektedir:

$$sEr = f(sEh) \times f(D)$$

sEr (response potential) gizil bir harekete geçirici gücü, yani davranışı, sEh (Stimulus - Habit-Response) uyaran-tepki alışkanlığı, yani daha önce kişinin ödüllendirildiği davranışları, D (drive) dürtünün gücünü göstermektedir. Bu formülden de görüldüğü gibi alışkanlığın ya da dürtünün sıfır olması halinde davranış olmayacaktır. ⁶⁹

Uyaran-Tepki zinciri sonucunda uyaranın azaltılması da Hull'a göre "pekiştirme" olmaktadır.⁷⁰ Daha önce sözü edilen Dollard ve Miller'in kuramına göre uyaran-daki (yani dürtünün azalması "ödül" (reward) olarak tanımlanmaktadır.⁷¹ Her uyaran azaltılması bir pekiştirme oluşturur. Alışkanlığın gelişmesi de, uyaran-tepkiyle bunun sonucunda oluşan uyaran azaltılması arasında geçen süreden, pekiştirmenin (ödülün) büyüklüğünden, bir de pekiştirmenin sıklığından etkilenecektir.

Hull'ın kuramında ele alınan, sadece alışkanlık ve dürtü gibi değişkenlerle, hayvan davranışından çok daha karmaşık insan davranışının açıklanamıyacağı hemen göze çarpabilir. İnsan davranışı daha simgesel, deney odasında hayvanlarla yapılan deneylerde olduğu gibi kolayca denetlenemiyen karmaşık bir davranıştır. Hull bu tür davranışı açıklamak için ikinci ya da öğrenilmiş dürtüler, koşullu uyaranlar, ikinci pekiştirmeler gibi kavramlara başvurmuştur. Bir örnekle açıklayacak olursak: Derinin bir sobadan yanması olayında canlı geri çekilerek bu uyarandan kaçınma davranışında bulunacaktır. Bu tepkiyle acının kesildiğini öğrenen canlı artık derisi yanmadan, yakan cisimden kaçınma davranışında bulunacaktır. Meselâ, sobaya elini yapıştırmayacaktır. İşte koşulsuz uyaranla (derinin yanması) birlikte bulunan dolayısı ile aynı tepkiyi doğuran bu uyarının canlandırdığı korku dürtüsü de öğrenilmiş bir dürtüdür. İkincil pekiştireç ise, esas pekiştireç (ödül) ile aynı anda verilen, gerçekte ödül olma özelliği olmayan bir işaret veya nesne olup, gerçek pekiştireç kaldırıldığı halde davranışın devam etmesini veya başlamasını sağlayan bir ödül durumuna geçmektedir. ⁷²

Dürtülerin uyarıcı fonksiyonları üzerinde Hull'ın yaptığı deneysel çalışmalar farelerin açlıkla susuzluk arasında, bunlara bağlı dürtüler yönünden, ayırım yapmayı öğrenebildiklerini, bir başka deyişle, aç ve susuz kalmaya karşı farklı tepkiler geliştirdiklerini göstermiştir. Bu araştırma sonuçlarının da etkisiyle Hull, dürtüde davranım eğilimiyle birleşme halinde bireyin öğrenimine yön verebilecek uyarıcı bir takım unsurların bulunduğunu varsaymıştır. ⁷³

69) Onaran, a.g.e., ss. 4-5.

70) a.e., s. 5

71) Dember, a.g.e., s. 283.,

72) Onaran, a.g.e., s. 5. (Bkz. Cofer ve Appley, op. cit., ss. 466-487)

73) Melvin H.Marx, "Motivation" *Encyclopedia of Educational Research*, Chester W. Harris (Ed.) 3. Baskı, New York: The Macmillan Comp. 1960, s. 894. (Söz eden: Türker, a.g.e., s. 27).

Hull'ın kuramını kısaca özetliyecek olursak: Bu sistem, organizmik sürekliliğin (survival) evrimsel problemi üzerine dayanmaktadır. Temel konu, organizmanın doku ihtiyaçlarıyla ilgili görünmektedir. Bu gereksinimlerin çoğu, açlık, susuzluk gibi dürtülerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu temel biyolojik dürtüleri birer uyaran gibi işlev görmektedirler. Bu dürtülerin indirimi (azaltılması veya ortadan kaldırılması) için gerekli davranışlar, meselâ, açlığı gidermek için yemek yemek gibi, yapıldığında bu davranış birincil (primary) pekiştireç olmakta ve uyaran durumu (drive) ile tepki arasındaki (yemek yemek) bağı güçlendirmektedir.⁷⁴

Hull'ın yukarıda özetlenen dürtü kuramı deneysel psikolojiye birçok önemli katkılar getirmiş bulunmaktadır.⁷⁵ Bu katkı ve yeni araştırmalara yol açması yanında eleştirilere de yol açmıştır.⁷⁶

Alışkanlıkların dürtüyle birarada olmadan da kazanılabileceğini gösteren bazı deneysel incelemeler ve bireyin aşırı derecede istek halinin performansta çok yetersiz istek hali kadar zararlı sonuçlanabileceğini kanıtlayan birçok araştırma, Hull'ın görüşlerinin aksine işaret ettiklerinden, bu kuramı yıpratabilecek bir nitelik göstermektedirler.⁷⁷

Dürtülerle ilgili olarak buraya şunu da ekleyebiliriz; daha önce sözü edilen ve Cannon tarafından ortaya atılan denge (homeostasis) kavramına göre organizmalar, içten veya dıştan gelen bir takım uyarıcılara karşı tepki göstermektedirler. Fizyolojik ihtiyaçların bireyde bir dengesizlik yarattığına işaret eden denge kavramı, bireyin bedence dengeli duruma dönüşebilmek çabası içinde bazı dürtüler oluşturduğunu ileri sürer. Hull'ın da, Freud'ün de kuramları dürtü indirimi (drive reduction) görüşünü savunup, denge olayını kuvvetle vurgularlar.

BİLİŞSEL KURAMLAR

Bu sınıfa giren kuramların ortak teması, daha önce de bahsedildiği gibi, insanların düşündükleri, inandıkları, ülküleştirdikleri ve hayal ettikleri şeylerin onların güdüsel seçimlerini etkilediği biçiminde dile getirilebilir.

Hull'ın kuramı ve genelde dürtü indirimi kuramları güdülemenin biyolojik ögesine ağırlık verirken, bilişsel kuramlar daha çok bilişsel süreçlere önem vermektedirler.

Bu başlık altında incelenebilecek olan kuramlar, kendi aralarında da önem ver-

74) Cofer ve Appley, *a.g.e.* s. 487.

75) Türker, *a.g.e.*, s. 28.

76) Onaran, *a.g.e.*, s. 6.

77) Türker, *a.g.e.*, s. 28. (Ayrıca bu eleştiriler sonunda Hull'ın kuramına Spence tarafından getirilen katkı için Bkz. Cofer ve Appley *a.g.e.*, ss. 487-494.

dikleri hususlar açısından farklılık göstermektedirler. Meselâ, Leon Festinger motivasyonel bir hedef olarak, bilişler arasındaki tutarlılığa (consistency) önem verirken, Jack Brehm serbest (freedom) likten yoksunluğa (deprivation of freedom) yapılan bir saldırıyı motivasyonel bir durum olarak görmektedir.⁷⁸

Burada özetlemeye çalışacağımız kuram, bu alanda en çok araştırmaya sebep olmuş kuramlardan biri olan Leon Festinger'in BİLİŞSEL ÇELİŞKİ (Cognitive Dissonance) kuramıdır.

BİLİŞSEL ÇELİŞKİ KURAMI (Leon Festinger)

İnsanda gözlenen güdülenmenin bir türü de, genellikle sosyal bir nitelik taşıyan; zıtlık (discrepancy) veya yaygın olarak çelişki (dissonance) diye bilinen güdülenmedir.⁷⁹

Festinger, bilişler (cognition) arasındaki tutarsızlığın, bu durumun çözümlenmesi ile azaltılabilecek (reduce) dürtüye benzer (drive like) bir duruma yol açtığını iddia etmektedir. İnançlardaki, tutumlardaki veya fikirlerdeki değişme, çelişki durumunu, bir başka deyişle içsel baskıyı azaltmak için kişinin gösterdiği çaba veya atılımıdır.

Festinger'e göre, bilişsel çelişki iki veya daha fazla biliş birbirleriyle zıt bir ilişki içersinde olduklarında ortaya çıkmaktadır, yani, bir bilişi önemli bir şekilde (esaslı) kabul etmek, bir başka bilişi mantıksal düzeyde (alanda) dıştalar. Bir örnekle açıklamak istersek, bir asker savaşa kendinin cesur olduğuna inanarak katılabilir. Fakat saldırı esnasında korktuğunu hissedebilir. Kişinin cesur olduğu konusundaki bilişi, korkma emareleri gösterdiği bilgisi ile çekişki içersindedir. Bu, güdüsel baskıya yol açar. Hedef ise bu baskıyı ortadan kaldırmaktır. Çelişkinin giderilmesi ise, bilişlerin çeşitli şekillerde değiştirilmesi veya bilişlerin subjektif önemlerinin azaltılması ile başarılabilir. Meselâ, bu örnekte asker cesur olmadığını söyleyebilir ve böylece çelişki ortadan kaldırılmış olur. Daha sıklıkla yapılan ise diğer cesur kişilerin de aynı durumlarda benzer tepkiyi gösterdiklerini söyliyerek, bir diğer bilişi eklemek, böylece çelişkiyi ortadan kaldırmak veya azaltmaktır.⁸⁰

Bir başka misalle konuyu açıklamak istersek, bir an için bir kişinin şu iki bilişe sahip olduğunu düşünelim:

" Sigara akciğer kanserine neden olur." ve " Ben bir sigara tiryakisiyim."

Kurama göre, bu tür bilişsel çelişkiler kişiye sıkıntı veren durumlar olduğun-

78) Levine, a.g.e., s. 157.

79) Clifford T. Morgan, *A Brief Introduction to Psychology* (2 Baskı), New York: Mc Graw-Bill Book Comp. 1977, s. 218.

80) Levine, a.g.e., s. 158.

dan, kişide bu çelişkiden kurtulmak için bir güdülenme meydana gelecektir. Başka bir deyişle, çelişkinin varlığı, kurtulma çabası için yeterli bir güdüdür.

Festinger , herhangi bir durumda kişinin tecrübe ettiği bilişsel çelişkiyi, söz konusu çelişen bilgilerin sayısının ve öneminin, uyuşan bilgilerin sayısına ve önemine oranı olarak ele almaktadır. Bir formülle göstermek istersek:

$$\text{Çelişki} = \frac{\text{Önem} \times \text{Çelişen bilgilerin sayısı}}{\text{Önem} \times \text{Uyuşan bilgilerin sayısı}}$$

Bu formül sayısal olmaktan çok kavramsaldır. Çünkü, uyuşan ya da çelişen bilgilerin önemini sayısallaştırmak güçtür.

Formülden de görüldüğü gibi, çelişen bilgiler arttıkça tüm bilişsel çelişki de artacaktır. Bilişsel çelişkiyi azaltmak için, çelişen bilgilerin sayısını azaltmak ya da uyuşan bilgilerin sayısını artırmak gerekir.

Örneklerde gösterilen çözümlenmelerin ortak yanı, her birinin bir psikolojik savunma mekanizması gibi işlediğidir. Hepsi kişiyi rahatsız eden tutarsızlığı ortadan kaldırmak ya da azaltmak için kişinin kendine ve başkalarına karşı öne sürdüğü, makülleştirdiği nedenlerdir. Meselâ, askerinin, başkalarının da korktuğunu, kişinin, sigaranın kanser yaptığını bildiği halde, "kendisini rahatlattığını, sınırlarını yatıştırdığını" söylemesi gibi.⁸¹

UYARILMA KURAMLARI

Eğer insanların ve hayvanların günlük davranışlarına bakarsak, bu davranışların bazıları daha önce de tartışıldığı gibi, fizyolojik dürtülerden kaynaklanmaktadır. Fakat, diğer tarafta bu davranışların bir çoğunun sebebinin fizyolojik dürtüler olmadığı görülmektedir.

Meselâ, insanların, gazete, kitap, televizyon gibi şeylere sadece bakarak geçirdikleri zamanın miktarını düşünelim. Tüm bu davranışlarda motivasyon söz konusudur, çünkü, bazıları bu davranışları yaparken bir çoğu yapmamaktadır, ancak güdüler, kesinlikle fizyolojik değildir.⁸²

Görüldüğü gibi, bir çok davranışın kökeni fizyolojik değildir. Bu ise, bozul-

81) Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* (3. Baskı) İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık Sanayii A.Ş. 1979, ss. 145-146.

82) Morgan, a.g.e., s. 209 (İngilizcesinde)

mayı (deficiency) savunan güdülenme kuramına eleştirilerin yöneltilmesine sebep olmuştur. Başlangıçta çocukların ve hayvanların oyun oynamaları, bu eleştirileri destekleyen veriler olarak ileri sürülmüştür. İlk dönemlerde yapılan bazı araştırmalar, farelerin, güvenliklerini dahi tehlikeye atarak yeni nesnelere içeren labirentleri araştırmak (explore) için terkettiklerini ortaya koymuştur. Kısaca denge (homeostasis) kavramı bu tür olayları, davranışları yeterli bir şekilde açıklayamamaktadır. 83

Berlyne,⁸⁴ bu tür davranışları açıklayabilmek için "Ludic Davranış" (Latince "Ludare" kelimesinden gelen bu kavram oynamak demektir.) sözcüğünü kullanmaktadır. Bu kavram biyolojik kaynakları henüz bilinmeyen fakat münakaşaya yer bırakmayacak şekilde birincil olan birçok hayvan ve insan davranışına atıfta bulunmaktadır. Bu davranışlar, araştırma, keşfetme, merak, bilim ve espiyriyi de içeren tüm sanatsal ve zihinsel oyunları içermektedir. 85

Bir başka motiv türü de uyarılmadır (stimulation). Bu konuda yapılan araştırmalar, dışardan hiç bir uyaran olmayan kişilerin bu durumlarından son derece rahatsız olup araştırmayı yarıda bıraktıklarını hatta bazı anormal sayılabilecek davranışlar, halusinasyonlar, zaman ve uzay bilincini kaybetme gibi, gösterdiklerini kanıtlamışlardır. Bu da insanların uyarılmaya ihtiyaç gösterdikleri konusunda bir kanıt olarak gösterilmektedir. Fakat uyarılmanın düzeyinin ne olacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü aşırı uyarıcılar veya bir uyarıcı olarak karmaşıklık, ters tepkiye yol açabilmektedir.

Bu durumda, uyarıcının denge durumundan (yani sıfırdan) fazla olması, fakat organizmanın katlanamayacağı (handle) bir düzeyde de bulunması, yani optimum düzeyde olması gerekmektedir. 86

Böyle bir zorunluluk, denge kuramı ile uyarılma kuramlarının birlikte ele alınmasını ortaya çıkarmıştır. Bu iki güdülenme kuramını birleştirme çabalarından biride Maslow'un yaklaşımıdır. Bu kuramdan daha sonra söz edilecektir.

SOSYAL GÜDÜLENME KURAMLARI

Bu başlık altında ele alınabilecek tüm kuramların çıkış noktası, biyolojik kuramlara yapılan eleştirilerdir. Bu eleştirilerden daha önce söz etmiştik. Burada tekrar bu eleştirilere girmeyecek, bazı temel sosyal güdelerden örnekler verilecektir.

Sosyal güdülenme kuramları ile dürtü kuramları arasındaki en önemli fark şöyle ifade edilebilir: Sosyal güdülenme, sürekli olan içsel durumlardan ziyade ortama ve

---

83) Krech et al., *a.g.e.*, s. 458.

84) D.E.Berlyne, *Conflict, Arousal and Curiosity*. New York: McGraw-Hill, 1960.

85) *a.e.*, s. 458.

86) *a.e.*, s. 461.

dışsal faktörlere ağırlık vermektedir. Bu dışsal faktörlerin çoğu ise sosyal bir özellik taşımaktadır. ⁸⁷

ŞAHSİ VE SOSYAL GÜDÜLER

İnsanlar sadece ekmele yaşamaz. Çoğu zamanlarını, rakiplerinden daha iyi ekmele nasıl yapacaklarını planlamakla geçirirler. Çoğunlukla, insanlar, yedikleri şeylerden çok, birlikte yedikleri kimselerle ilgilenmektedirler. Sosyal motivler, biyolojik olanların aksine, öğrenmeye daha çok dayanmaktadır. Çünkü bu güdüler, kişinin içinde yaşadığı toplumdaki olaylar, değerler ve kişilerle olan etkileşimleri sayesinde kazanılmaktadır. ⁸⁸

Kısaca, sosyal güdüler, hayali veya gerçek sosyal uyaranlar tarafından harekete geçirilen, kazanılmış güdülerdir. Bu tür sosyal güdülerin hedefi, diğer kişilerden bazı karşı tepkiler almayı kapsar. Meselâ, çevremizdeki önemli kişiler tarafından beğenilmeye ve tasvip görmeye ihtiyaç duyarız. Çoğu kez, ilgi duymadığımız şeyleri yapmaya ve kurallara uymaya kendimizi zorunlu hissederiz. ⁸⁹ Bu tür davranışların kökeninde sosyal güdüler yatmaktadır.

Gerek benliğin savunulması ile gerekse başka kişilerle ilgili güdüler, psikolojik ve toplumsal güdüler olarak da tanımlanmaktadır. ⁹⁰

Psikologlar, sosyal güdülerin çok sayıda listesini hazırlamış, fakat bunlardan sadece bir kaçı üzerinde sistemli araştırma yapılmıştır. ⁹¹ Sosyal güdülerden bazıları şöyle sıralanabilir.

SEVGİ VE BİRLİKTE OLMA (Affiliation)

Bu iki güdü birbiriyle yakından ilişkili fakat ayrılabilir sosyal güdülerdir. Birincisi, diğer insanları sevme arzusudur, bu anne kucağında başlar. İkincisi ise diğer insanlarla birlikte olma güdüsüdür. ⁹² Bağlılık ihtiyacından kaynaklandığı söylenebilir. Bu güdünün, açlık ihtiyacının ana tarafından doyurulması sonucunda gelişmiş olabileceği ihtimali ileri sürülmektedir. ⁹³

87) Cofer ve Appley, *a.g.e.*, s. 768.

88) Philip G. Zimbardo, *Psychology and Life* (10. Baskı) Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company, 1979, s.381.

89) *a.e.*, s. 381.

90) Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (3. Baskı), İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti. 1976, s. 67.

91) Morgan, *a.g.e.*, s. 212 (İng.)

92) *a.e.*, s. 212.

93) Baymur, *a.g.e.*, s. 67.

Kültürlerin, çetelerin, arkadaş guruplarının kuruluşunda bu güdünün etkili olduğu da söylenmektedir.⁹⁴ Hatta, daha da genişletilerek, insanda bu çeşit eğilimler olmadan toplumun açıklanmasının mümkün olamayacağı buraya eklenebilir. ⁹⁵

SOSYAL KABUL GÖRME

Çok erken yaşlarda, çocuklar, ailelerinin veya toplumun ortaya koyduğu neyin doğru ve uygun olduğu konusundaki belirlemelerine göre hareket etmenin olumlu sonuçlara yol açtığını öğrenmektedirler. Bu tür olumlu sonuçlar o davranışların tekrar edilme ihtimallerini artırır ve o davranışların öğrenilmelerini sağlarlar. Kabul görme, zamanla, ısrarla aranan bir şey durumuna gelir. Oldukça değerli davranışların çoğu sırf davranış olarak değil, diğer insanların dikkatini çekmek, mevki, güç, prestij, statü ve kendine-saygıyı elde etmenin bir aracı olarak yapılırlar. ⁹⁶

Zayıf olan itibar görmeyen kişilerin iyi yaşama ve kendilerini gerçekleştirme şansları daha az olmaktadır. Bu güdü üzerinde önemle duran psikolog Alfred Adler olmuştur. Bazı psikologlar prestij duygusuna çok bağlı olan başarı ihtiyacını da ayrı bir güdü olarak ele alırlar. Bu da küçük yaşta çocuklarda oyun faaliyetleri sırasında kendini gösterir. Daha ileriki yaşlarda okulda ve hayatta başarılı olma ihtiyacı şeklinde kuvveti artarak devam eder.⁹⁷ Başarı güdüsü, bazı araştırmacılar tarafından, her hangi bir durumda bulunan ferдин görelî bir şekilde genel ve durağan (stable) bir özelliği olarak görülmektedir.⁹⁸

Kendine saygı ise, kişinin kendi hakkında iyi düşünceler beslemesi ve kendini olumlu olarak değerlendirmesidir. Böyle bir değerlendirme diğer insanlarla ilişki içerisinde olmayı gerekli kıldığından sosyal bir özellik taşımaktadır.

Şimdi ise sosyal güdülerden birini açıklamayı amaçlıyan kuramlardan "sosyal karşılaştırma kuramı" nı kısaca görelim.

SOSYAL KARŞILAŞTIRMA KURAMI (Social Comparison Theory - Leon Festinger) ⁹⁹

Bu kuram, Leon Festinger tarafından geliştirilmiştir. Aynı yazarın daha önce

94) a.e., s. 67

95) Paul Guillaume, *Psikoloji* (Çeviren: Refia Şemin), İstanbul: Fen Fakültesi Basımevi, 1970, s. 54.

96) Zimbardo, a.g.e., s. 384.

97) Baymur, a.g.e., s. 68.

98) McClelland, D.T.C. *The Achieving Society*. Prienceton: Van Nostrand, 1961 (Söz eden: Zimbardo, a.g.e., s. 385).

99) Leon Festinger, "A Theory of Social Comparison Processes", *Human Relations*, 7, 1954, ss. 117-140.

özetlenen bilişsel çelişki kuramı ile bu kuram benzer temalara sahip bulunmaktadır. Meselâ, her iki kuramda da bilişsel süreçler vurgulanmakta ve her ikisinde de tutarlılık (consistency) kavramı önemli yer tutmaktadır. Fakat, tutarlılık konusunda bir fark söz konusudur. Bilişsel çelişki kuramı, bilişler arası içsel tutarlılığa ağırlık verirken, sosyal karşılaştırma kuramında dışsal bir tutarlılık arama eğilimi vardır.

Bu kuramın temel savı kısaca şöyle özetlenebilir: Kişiler, kendi fikir ve yeteneklerini değerlendirme dürtüsüne sahiptirler. Bu değerlendirme ise sosyal bir özellik taşımaktadır; çünkü, kişi kendi fikir ve yeteneklerini diğer insanlarınkiyle karşılaştırma ihtiyacı duyar.

Günlük yaşamda insanın kendi fikir ve yeteneklerini değerlendirmede kullandığı iki yol vardır. Birincisinde nesnel ölçüleri kullanarak gerçeği test eder, ki bu fiziksel gerçekliği oluşturur, ikincisi ise sosyal karşılaştırmadır. Bu da özel (subjective) bir ölçüt olup, sosyal gerçekliği oluşturur.

Kişi nesnel ölçütler bulamadığı zaman, kendini-değerlendirme dürtüsünü, diğer kişilerin fikirlerini, yeteneklerini ve diğer özelliklerini birer ölçüt olarak alıp, giderme yolunu tercih eder. Fakat, sıklıkla kişi fiziksel ölçütlerini kullansa bile, sosyal gerçekliğe göre de test etmekten kendini alamaz.

Bu dürtü, sosyal tutarlılığın kaynağı olmaktadır. Çünkü, grup içinde farklılıklar ortaya çıktığında, birliğe (uniformity) doğru bir baskı oluşturmaktadır. Aynı zamanda, kişiler bu karşılaştırmada, kendilerine referans olarak kendilerinden çok farklı olmayan kimseleri seçmektedirler. Bu da bir çeşit sosyal tutarlılığa işaret etmektedir.

MASLOW'UN İHTİYAÇLARIN SIRA DÜZENİ KURAMI

Maslow'un kuramı, fizyolojik yaklaşım ile uyarılma ve diğer fizyolojik kökenli olmayan ihtiyaçları da bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Maslow'un bu yaklaşımındaki temel güdü, insanın tüm gizli gücünü ortaya koyabilmeyi hedef alan "kendini gerçekleştirme" ihtiyacıdır. Maslow'un ihtiyaçlar sıradüzeni, kaba ihtiyaçlardan daha yüksek ihtiyaçlara doğru bir gidişi gösteren bir merdiven şeklindedir.

Bu sıradüzende kullanılan düşük ve yüksek terimleri, bazı ihtiyaçların gelişim sürecinde daha önce ortaya çıktığını ve daha dar bir alan kapsadıklarını ifade etmeyi amaçlamaktadır. Düşük ihtiyaçlar biyolojik gerekliliklere ilişkin olanları içermektedir. Bu sıradüzende önemli olan bir nokta, yüksek ihtiyaçlara geçmeden önce fizyolojik olanların yeterli bir şekilde tatmin edilmeleri gereğidir. Ancak bu tatminden sonra kişinin gelişiminde yüksek ihtiyaçlar ortaya çıkabilir.

Şimdi bu sıra düzendeki ihtiyaçları sırasıyla kısaca görelim. Maslow, klinik gözlemlerinden yararlanarak geliştirdiği bu kuramının "Bütüncü-Dinamik Kuram" (Holistic-Dynamic Theory) diye isimlendirilebileceğini söylemektedir.¹⁰⁰

100) Abraham H. Maslow, *Motivation and Personality* (2. Baskı), New York: Harper and Row, Publishers, 1970, s. 35.

TEMEL İHTİYAÇLAR 101

Fizyolojik İhtiyaçlar

Herhangi bir güdülenme kuramının başlangıç noktasını, fizyolojik dürtüler oluşturmaktadır. Bu sınıfa giren, açlık, susuzluk, cinsellik, dinlenme, uyku gibi ihtiyaçlardır. Bunlardan bazıları için (açlık, susuzluk, cinsellik gibi) insanın vücudunda somatik bir temel göstermek mümkündür.

Bu ihtiyaçlar giderilmedikleri takdirde kişinin bütün yapısına egemen olurlar. Böyle bir tatminsizlik, gelecek konusundaki düşüncelerin de temelden değişmesine sebep olabilir. Meselâ, aşırı derecede aç olan bir insan için Ütopia bol yiyeceğin olduğu bir yer olarak tanımlanabilir. Yani, insan uzun süre aç ya da susuz kaldığında açlığını veya susuzluğunu gidermekten başka bir şey isteyemez. Bu gereksinimler karşılandıktan sonra diğer gereksinimler ortaya çıkmaya başlar.

Güvenlik (Safety) ihtiyaçları

Fizyolojik ihtiyaçların görece tatmininden sonra ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar grubu, durağanlık, bağımlılık, korunma, korkudan, kaygı ve karışıklıktan uzak olma, yapı, düzen, kanun, gibi kavramları içermektedir. Bunlar, insanın kendini güvenlik içinde hissetmesi için tatmin edilmesi gerekli ihtiyaçlardır.

Birinciler gibi bunlar da giderilmedikleri zaman kişinin yapısına (organizmasına) bütünüyle egemen olurlar. O zaman insan yalnızca güvenlik arayan bir kişi durumuna dönüşür. Bütün davranışların ardında bu ihtiyaçları bulmak mümkündür. Bu ihtiyaçların çoğu özellikle çocuklarda görülmektedir.

Sevgi ve Yakınlık İhtiyaçları

Eğer fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının her ikisi de iyi bir şekilde tatmin edilecek olursa, bu durumda sevgi ve yakınlık (belongingness) ihtiyaçları ortaya çıkacaktır.

Bunlara genellikle toplumsal ihtiyaçlar da denilmektedir. İnsanlar başka insanlar ile olmak, sevgi ilişkisinde bulunmak isterler. 102

Maslow'da iki türlü sevgi anlayışı vardır. Burada sözü edilen sevgi düşük düzeydeki bir gereksinimi anlatmaktadır.

Bir de düşük düzeydeki ihtiyaçlar karşılandıktan sonra ortaya çıkan bir sevgi vardır. Maslow bu sevgiyi "bir bakıma savunmanın olmadığı, yani kendiliğindenlik-

101) a.e., s. 35-47.

102) Krş. Daha önce sosyal motivler konusunda sözü edilmiştir.

le (spontaneous) içtenliğin, dürüstlüğün arttığı" bir ilişki olarak tanımlamakta "böyle bir ilişkide dikkatli olmak, bir şey saklamak, etkide bulunmaya çalışmak, gerginlik duymak, sözlerle eylemlerine dikkat etmek, bazı şeyleri bastırmak, örtmek gerekli değildir" demektedir. 103

Saygınlık (esteem) ihtiyaçları

(a) İnsanın kendi kendine duyduğu saygı: Maslow, bu bölümde güçlü olma, başarı elde etme olgunlaşma, ustalaşma, kendine güven, bağımsızlık, özgürlük isteklerini saymaktadır.

(b) Başkalarının saygısı: Burada da prestij, statü elde etme, önemli olma, üstün olma gibi istekler sayılmıştır.

Her iki saygınlık da hak edilmiş olmalıdır. Bunların karşılanması, insanın, kendine güven, kendini değerli ve yeterli görme duygularını yaşamasına imkan tanımaktadır.

Kendini-Gerçekleştirme İhtiyacı

Maslow, bu gereksinimi, insanın gizil olarak sahip olduğu yeteneklerini gerçekleştirme eğilimi olarak tanımlamaktadır.

Bunlara ek olarak, Maslow'un söyleyip de geniş olarak üzerinde durmadığı bilişsel ve estetik ihtiyaçlar bulunmaktadır (sözü edilmişti). Bunlar ise: Bilme, anlama, öğrenme, çözümlenme, örgütlenme gibi istekleri içermektedirler.

SONUÇ

Burada kısaca özetlenmeye çalışılan güdülenme konusu, görüldüğü gibi çok geniş bir alanı kapsamakta, psikoloji konularının hemen hemen tümüyle ilişkili bulunmaktadır.

Bu durum ise tüm psikologları bu alana eğilmeye ve bu konudaki güçlükleri yenmeye ve çözümlenmeye zorlamaktadır. Bu zorunluluk, psikolojinin araştırma sahasının yapısından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi psikoloji, organizmanın (insan ve hayvan) her türlü davranışını incelemekte ve davranışın genel kanunlarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Güdülenme ise tüm bu davranışların arkasında yatan bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, her olayın bir nedeni vardır şeklinde düşündüğümüzde, dav-

ranışın da ardındaki nedeni araştırmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu ise araştırmacıları, güdülenme konusunda bir takım kavramsallaştırmalara sürüklemektedir. Bu kavramsallaştırma çabalarında ayrılıklar ortaya çıkmakta her araştırmacı kendi kavramına dayanarak konuya bir açıklık getirmeye çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi, zorunlu ihtiyaçlara (açlık, susuzluk gibi) dayanan, yani işlevsel olan davranışları analiz etmek kolay olmaktadır. Fakat, bu açıklığı bir çok insan davranışında görmek mümkün olamamaktadır. Bu ise insan davranışının karmaşıklığından ve değişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Meselâ kozmoloji kuramları üzerinde yıllarca çalışan bilim adamınının davranışında olduğu gibi, Bu tür davranışlar, insan davranışını fizyolojik düzeyde açıklamayı oldukça güçleştirmektedir.

Güdülenme konusu, sadece psikolojinin alanı içersinde kalmayıp; aynı zamanda felsefe, ilâhiyat, biyoloji ve sosyal bilim gibi araştırma sahalarını da ilgilendirmektedir.

İnsan davranışını açıklamada fizyolojik süreçlere dayanan kuramların başında Freud'un "içgüdü" yaklaşımı gelmektedir. Bu kuramda davranış "temel yaşam enerjisinden" kaynaklanmaktadır. Geniş anlamda cinsel olan bu enerji "Libido" adını almaktadır.

Davranışın ortaya çıkmasında bilişsel süreçler yanında, bilinç-dışı da önemli rol oynamaktadır.

Diğer taraftan, davranışların bir takım sosyal ihtiyaçlardan kaynaklandığını ileri süren kuramlar, insan davranışının sosyal yönünü açıklamaya çalışmışlardır.

Gerçekte, insan davranışını tek yönlü açıklamaya çalışmak bazı zorluklara yol açmaktadır. Bu zorluğu yenmek için yapılan girişimlerden birisi de Maslow'un kuramı olmaktadır. Bu kuramda insan fizyolojik ve sosyal yönüyle birlikte ele alınmaktadır.

Yine de, güdülenmeyi analiz eden genel bir kurama ulaşılmamış olduğu ve böyle bir gelişmenin gerçekleşmesinin daha uzun çalışmaları ve tartışmaları gerektiği bilinmektedir.

KAYNAKLAR

- Atkinson, J.W.(ed.). *Motives in Fantasy, Action and Society*. New York: Van Nostrand, 1958.
- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji (3. Baskı)* İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti. 1976.
- Berlyne, D.E., *Conflict, Arousal and Curiosity*. New York: McGraw Hill, 1960.
- Boring, E.G., *A History of Experimental Psychology (2. Baskı)*, New York: Appleton-Century Crofts, 1950.
- Brown, Judson S., *The Motivation of Behavior*. New York: Mc Graw-Hill Book Comp., INC., 1961.
- Cofer, C.N. ve Appley, M.H. *Motivation: Theory and Research*. New York: John Wiley and Sons, INC., 1964.
- Dashiell, J.F., *Fundamentals of Objective Psychology*. Boston: Houghton-Mifflin, 1928.
- Dember, William N., "Motivation: Historical Review" *International Encyclopedia of Psychiatry, Psychology, Psychoanalysis and Neurology*, (der: Benjamin Wolman, 12 Cilt, 1977, Aesculapius Inc. New York) c.7.
- Dunlap, K., *Elements of Scientific Psychology*, ST. Louis: Mosby, 1962.
- Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü (2. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.
- Festinger, Leon, "A Theory of Social Comparison Processes" *Human Relations*, 7, 1954, ss.117-140.
- Guillaume, Paul, *Psikoloji (Çev: Refia Şemin)*, İstanbul: Fen Fakültesi Basımevi, 1970.
- Goldstein, K., *The Organism*, New York: American Book Comp., 1939.
- Hebb, D.O., *The Organization of Behavior*. New York: Wiley, 1949.
- "Drives and C.N.S. (Conceptual Nervous System)" *Psychological Review*, 62, 1955, ss. 243-254.
- *A Textbook of Psychology*, Philedolphia: W.B. Saunders, 1958.
- Hall, John F. *The Psychology of Learning*. Philedelphia: J.B. Lippincott Comp., 1969.
- Hull, C.L., *Principles of Behavior*, New York: Appleton-Century Crofts 1943.
- I.O'Kelly, "Motivation" *International Encyclopedia of the Social Sciences*. David L.

Sills (Ed.) New York: The MacMillan Comp. and The Free Press, 1968, X, s. 514.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş (3.Baskı.)
İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık Sanayii A.Ş. 1979.

Krech, David, Crutchfield, R.S. ve Livson, Norman, Elements of Psychology (3. Baskı) New York: Alfred A. Knopf Inc.1974.

Levine, Frederic M.Theoretical Readings in Mativation: Perspectives on Human Behavior. Chicago: Rand Mc Nally College Publishing Comp., 1975.

Madsen, K.B. "Theories of Mativation", Benjamin Wolman B. (Ed.), Handbook of General Psychology (içinde) Englewood Cliff N.J., Prentice Hall, 1973.

Marx, Melvin H., "Motivation", Encyclopedia of Educational Research. Chester W. Harris (ed.) 3 Baskı, New York: The MacMillan Comp. 1960.

Maslow, A.H., Motivation and Personality, New York: Harper, 1954.

-----, Motivation and Personality, (2. Baskı) New York:Harper and Row Publishers, 1970

McClelland, D.C., The Achieving Society, Princeton: Van Nostrand, 1961.

Mc Dougal, W. An Introduction to Social Psychology. London: Methuen 1908 (İlk Baskı)

----- The Energies of Man, London: Methuen, 1932.

Morgan, Clifford T. A Brief Introduction to Psychology (2. Baskı), New York: McGraw-Hill Book Comp. 1977.

-----, Psikolojiye Giriş (Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üye ve Yardımcıları Tarafından tercüme edilmiştir.) Ankara: Meteksan, 1980.

Murphy, G., Personality: A Biosocial Approach to Origins and Structure. New York: Harper,1947.

Onaran, Oğuz, Çalışma Yaşamında Gütülenme Kuramları, Ankara: Sevinç Mat. 1981.

Sargent, Stansfeld S. ve Williamson, R.C. Social Psychology: An Introduction to the Study of Human Relations (2. Bas.) New York: The Ronald Press Comp., 1958.

Thomas, W.I., The Unadjusted Girl, Boston: Little Brown and Co., 1923.

Troland, L.T. The Fundamentals of Human Motivation, New York: Van Nostrand, 1928.

Türker, A. Vural, "İnsanda Gütü ve Erişi Gütüsüne Farklı Yaklaşımlar" Hacettepe

GÜNÜMÜZ PSİKOLOJİSİNDE GÜDÜ...

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, Aralık 1979, ss. 23-37.

Vassaf, Gündüz (Ed.) Introduction to Psychology, Boğaziçi Üniversitesi.

Young, P.T. Motivation and Emotion: A Survey of the Determinants of Human and Animal Activity. New York: Willey, 1961.

Zimbardo, Philip G., Psychology and Life (10. Baskı), Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Comp., 1979.